

Andrzej STROYNOWSKI,
Doktor Habilitowany, Profesor, Profesor zwyczajny,
Uniwersytet im. Jana Długosza w Częstochowie,
Częstochowa, Polska,
e-mail: a.stroynowski@ajd.czyst.pl,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4747-3636>

TRADYCJA WIELONARODOWEJ RZECZYPOSPOLITEJ A KONCEPCJA PAŃSTW NARODOWYCH KONFERENCJI PARYSKIEJ

Koniec I wojny światowej otworzył problem kształtu granic powojennej Europy. Największy problem pojawił się na terenach dawnej Rzeczypospolitej. To tam było największe wymieszanie narodów, języków, religii i najtrudniej było wytyczyć nowe granice. Pojawiły się dwie możliwości rozwiązania tego problemu. Pierwszą wskazywały orędzia prezydenta Woodrow Wilsona (z 1917 i 1918 roku). Zakładała ona powstanie nowych państw na gruzach dawnych mocarstw, których granice miały opierać się na kryterium etnicznym, bez dokonywania przesiedleń ludności (w Wersalu dopuszczono to przy ustalaniu granic Turcji). Nie uwzględniano też czynnika religijnego. Konferencja paryska przyjęła propozycje Wilsona za podstawę swoich decyzji, ale dokonała częściowego odejścia od kryterium etnicznego, co rodziło problemy w przyszłości. Drugą drogę rozwiązania problemów etnicznych i wyznaniowych wskazywała tradycja Rzeczypospolitej Dwojga Narodów. Nakazywała ona tolerancję religijną oraz możliwość rozwoju rodzimych języków. Każdy mógł mówić swoim językiem, wyznawać swoją religię, ale musiał być dobrym obywatelem Rzeczypospolitej. Do tej drugiej tradycji nawiązywał Józef Piłsudski, który zdołał osiągnąć porozumienie nawet z Semenem Petlury, chociaż nie zakładali stworzenia wspólnego państwa. Koncepcję wilsonowską zaś forsował Roman Dmowski, dążąc do stworzenia granic, które miały pozwolić na asymilację mniejszości narodowych.

Słowa kluczowe: I wojna światowa; Woodrow Wilson; konferencja paryska; Rzeczypospolita Obojga Narodów.

Temat nie był dotychczas podejmowany, ponieważ nie dostrzegano potrzeby i możliwości porównania tradycji Rzeczypospolitej z rozwiązaniami układów wersalskich. Temat zaś jest ważny, ponieważ pojawiał się już w sporach politycznych w latach 1918–1920, jak też przyjęte wówczas rozwiązania w Wersalu zaciążyły na sytuacji w nowych państwach, jak też w funkcjonowaniu Ligi Narodów.

Początek wieku XX przyniósł niespotykane wcześniej problemy narodowościowe w Europie, szczególnie na terenach dawnej Rzeczypospolitej. Na jej obszarach występowało bowiem największe zróżnicowanie i wymieszanie najróżniejszych grup etnicznych i wyznaniowych, które dotychczas zajmowały bardzo różną pozycję polityczną, społeczną i gospodarczą. Wszystkie jednak właściwie nie posiadały własnych państwowości, pozostając pod władzą sąsiednich monarchii, w których mogły korzystać ze swobód w bardzo różnym – najczęściej ograniczonym – zakresie.

Kończąca się I wojna światowa i wizja rozpadu dotychczasowego ładu europejskiego, a głównie załamania Austro-Węgier, Niemiec i Rosji¹ zmuszała do wypracowania nowej koncepcji rozwiązywania problemów etnicznych i wyznaniowych na obszarach dawnej Rzeczypospolitej.

Tu doszło do zderzenia się całkowicie odmiennych, wręcz przeciwstawnych wzorców rozwiązywania tych spornych kwestii. Z jednej strony była to cała tradycja wielonarodowej Rzeczypospolitej. Z drugiej zaś pojawiła się wizja amerykańskiego prezydenta Thomasa Woodrow Wilsona, przedstawiona w jego kolejnych orędziach w 1917 i 1918 roku i ostatecznie – przynajmniej formalnie – zrealizowana w postanowieniach traktatu wersalskiego i zwłaszcza tzw. małego traktatu wersalskiego, podpisanych 28 czerwca 1919 r.² Na to nakładała się jeszcze propaganda bolszewików, którzy rzucili hasło likwidacji granic, tworzenia wielkiego państwa proletariackiego i prawa narodów do samostanowienia, co w ZSRR uległo wypaczeniu i wyraziło się w powrocie do polityki rusyfikacji³. W rezultacie przed narodami zamieszkującymi Europę Wschodnią pojawiło się pytanie o wybór najlepszego i jednocześnie możliwego rozwiązania.

Dla większości Polaków najbardziej naturalny wydawał się powrót do utrwalonej przez wieki tradycji dawnej wielonarodowej Rzeczypospolitej, do zasad jej demokracji i tolerancji, absolutnie wyjątkowej w skali europejskiej. Ta tradycja w świadomości społeczeństwa polskiego była oczywiście wyidealizowana przez okres braku własnej państwowości, gdy wszelka krytyka przeszłości była odrzucona jako bezzasadna, wyrażając się w powszechnym odrzucaniu tez tzw. Stańczyków. Stąd w powszechnym odczuciu naturalnym wydawał się powrót nie tylko do przedrozbiorowych granic, ale i stosunków pomiędzy narodami i wyznawcami różnych religii, które uznawano za najlepsze rozwiązanie problemów wewnętrznych. Ta wyjątkowość może nie była tak oczywista w odniesieniu do kwestii narodowościowych, ponieważ do końca XVIII wieku istniejące w Europie państwa nie opierały się na kryteriach narodowych, pomijając małe twory państwowe, funkcjonujące na terenie Włoch, czy Rzeszy Niemieckiej, chociaż i tam rządzić mogli obcy narodowościowo władcy, co stało się krótkotrwałą regułą w czasach napoleońskich. W rezultacie, przynajmniej w odniesieniu do dużych państw, można było mówić tylko o dynastii jako zasadniczym spoiwie, umacnianym przez rozbudowany system policyjno-wojskowy oraz biurokrację. We wszystkich tych państwach, łącznie z republikami, w których więź społeczeństwa opierała się na poczuciu współodpowiedzialności za ich losy, jednym z filarów jedności stawała się siłą narzucana jedność wyznaniowa, czyli konfesjonalizacja, zgodna z powszechnie obowiązującą zasadą *cuius regio eius religio*. W rezultacie, chociaż łączyło się to najczęściej z jednością narodową i religijną, z rzadka można było spotkać wśród nich państwa, w których respektowano prawa mniejszości narodowych i wyznaniowych, z wyjątkiem może Niderlandów, chociaż i tam też tylko w ograniczonym zakresie⁴.

Na tym tle zupełnie niezwykłym rozwiązaniem problemów narodowościowych i wyznaniowym miała być Rzeczypospolita Obojga Narodów lub Wielu Narodów⁵. Jedność państwa opierała się nie na dynastii lecz na funkcjonowaniu sejmu, który pomimo wszelkich wad i coraz częstszego zrywania w czasach saskich zawsze stanowił symbol jedności państwa. Dzięki jego istnieniu można było unikać wojen domowych, które zastępowała regularna – tocząca się co dwa lata – walka o wybór posłów na sejmikach. Towarzyszyło temu powszechne przekonanie o wartości prawa i praworządności, uznawanej za podstawę ładu społecznego. Wreszcie państwo to opierało się na nadzwyczaj licznej szlachcie, stanowiącej 10 % społeczeństwa, uważającej się za jedność pomimo dużych różnic religijnych i narodowościowych (z wyraźną tendencją do umacniania się katolicyzmu i polskiego języka). Warto zauważyć, że przynależność do stanu szlacheckiego stała się modna i przyznawali się do niej ludzie, którzy bardzo często nie mieli ku temu żadnych

¹ Chwalba A. Samobójstwo Europy. Wielka Wojna 1914–1918, Kraków 2014.

² Parafianowicz H., Woodrow Wilson i jego legenda w międzywojennej Polsce, «Dzieje Najnowsze», R. XXXIII, 2001, 1, s. 59–70.

³ Czubiński A. Rewolucja Październikowa w Rosji i ruchy rewolucyjne w Europie lat 1917–1921, Poznań 1988.

⁴ Górski G., Salmonowicz S. Historia ustrojów państw, Warszawa 2001.

⁵ Tomaszewski J. Rzeczypospolita wielu narodów, Warszawa; Pod wspólnym niebem. Narody dawnej Rzeczypospolitej, red. Kopczyński M., Tygielski W., Warszawa 2010.

podstaw, ale niewątpliwie ułatwiało im to funkcjonowanie w społeczeństwie, jak też wyrażało się w gloryfikowaniu przeszłości. Tu podstawowym kryterium uznania przynależności do «narodu szlacheckiego» nie była narodowość, czy używany język lecz poczucie związków z państwem⁶. Przykładem tego stawały się kariery ludzi, którzy wbrew dzisiejszym wyobrażeniom o ich polskości często ledwo posługiwali się językiem polskim, jak chociażby Wasyl Ostrogski czy Jerzy Flemming⁷. Przynależność do szlachty, a głównie możliwość korzystania z pełni swobód politycznych, religijnych i prestiżu, była tak atrakcyjna, że chcieli się znaleźć wśród niej przedstawiciele innych narodów i religii (dla przykładu Jarema Wiśniowiecki jako pierwszy z rodziny przeszedł na katolicyzm⁸, nie mówiąc o mniej znanych przedstawicielach luterńskiej szlachty inflanckiej). Ta szlacheckość była również magnesem dla cudzoziemców, często przez lata starających się o indygenat, by wspomnieć chociażby Denhoffów, czy Henryka Brühla lub Karola de Nassau. Tym bardziej atrakcyjne było to dla walczących o dalszy awans przedstawicielei mieszczaństwa, dla których nobilitacja zdawała się uwieńczeniem kariery (Tepper).

Jednocześnie jednak to dążenie do szlachectwa, czyli wtopienia się w elitę społeczną Rzeczypospolitej nie oznaczało zerwania więzów z tradycją przodków. Stąd nawet rodziny od wieków związane z polsnością i katolicyzmem nadal uważały się za litewskie (słynny Karol Radziwiłł «Panie Kochanku), wołyńskie (Sanguszkowie), czy pomorskie (lub raczej pruskie według nomenklatury z XVIII – Czapscy). Jednocześnie nikt z nich nawet nie myślał o polonizacji swoich poddanych, czy o narzucaniu im swojego wyznania, pomijając nieliczne przypadki z początkowego okresu reformacji, gdy takie próby podejmowali Radziwiłłowie birżańscy, chcący konfesjonalizacji (w duchu kalwinizmu) ludności w swoich dobrach. W rezultacie całą szlachtę, ani tym bardziej magnatów, czy władz państwa nie interesowało wyznanie, czy narodowość poddanych, od których oczekiwano tylko spokoju i wypełniania swoich obowiązków. Najważniejszą bowiem kwestią było zagospodarowywanie rozległych i bardzo słabo zaludnionych ziem, szczególnie na wschodzie Rzeczypospolitej, dokąd ściągano osadników z innych części państwa i z całej Europy. Wyrazem tej tendencji stało się budowanie nawet przez gorliwych katolików świątyń dla wyznawców judaizmu, prawosławia, czy kościoła unickiego, czego widocznym do dzisiaj wyrazem jest zabudowa magnackich miast, jak Międzyrzecz Podlaskiego (tu August Czartoryski w 1772 r. wznosił piękną cerkiew), czy Włodawy (mającej jeden z największych żydowskich kompleksów religijnych)⁹. W wyniku takiej polityki postępowało wymieszanie narodowe i religijne mieszkańców Rzeczypospolitej, szczególnie widoczne w miastach¹⁰. Wiele z nich, szczególnie prywatnych, zostało wręcz zdominowane przez napływową ludność żydowską. W Rzeczypospolitej nie widziano w tym żadnego problemu, chociaż czasem oburzano się na nadzwyczajne uprawnienia tej grupy narodowej i wyznaniowej, zwłaszcza w zakresie podatków i samorządu (posiadali nawet swój sejm w Tykocinie)¹¹. Generalnie jednak obowiązywała zasada pełnej otwartości na napływ ludzi obcych narodowo i wyznaniowo, w czym upatrywano źródło wzmocnienia państwa i ogólnej zamożności. Zresztą szybko postępowała asymilacja tych przybyszów, szczególnie z bardziej odległych krajów (np. Szkocji) dla których tradycja polskiej demokracji i tolerancji wydawała się nad wyraz atrakcyjna, nawet jeszcze w XIX w.

Zmiany przyniósł dopiero okres zaborów, gdy narody zamieszkujące dawną Rzeczypospolitą zostały poddane gwałtownemu naciskowi germanizacyjnemu i rusyfikacyjnemu, wyrażającemu się

⁶ Kiaupa Z., *Kiaupienė J., Kuncevičius A.*, Historia Litwy. Od najdawniejszych czasów do 1795 roku, Warszawa 2007, s. 351.

⁷ Atamanenko W., Zamojscy i Ostrogscy: magnateria końca XVI – pierwszej połowy XVII w., «Zamojsko – Wołyńskie Zeszyty Muzealne», Zamość 2005, t. III, s. 101–108; Konopczyński W., Flemming Jan Jerzy, [w:] PSB, t. VII, s. 35–36.

⁸ Widacki J., *Kniaź Jarema*. Katowice, 1985; Czamańska I., *Wiśniowieccy – monografia rodu*, Poznań : Wyd. Poznańskie, 2007.

⁹ Wildner-Nurek I., Dzieje rezydencji międzyrzeckiej, «Rocznik Międzyrzecki», t. XXVI, 1994, s. 108–124; Olszewski E., Szczygieł R., *Dzieje Włodawy*, Lublin-Włodawa 1991; Rosman M., *Żydzi pańscy. Stosunki magnacko – żydowskie w Rzeczypospolitej XVIII wieku*, Warszawa 2005.

¹⁰ Nawet w Łucku – stolicy Wołynia – w połowie XIX w. Żydzi stanowili 50 % mieszkańców, Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, red. Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W., Warszawa 1884, t. V, s. 780.

¹¹ *Leszczyński A.*, Z dziejów Żydów Podlasia (1487–1795), «Studia Podlaskie» 1989, t. II, s. 7–24.

choćby w nazwiskach nadawanych chłopom i Żydom¹². Oczywiście polityka zaborców zmierzała głównie do eliminacji żywiołu polskiego, szczególnie po kolejnych powstaniach narodowych, który zastąpić mieli osadnicy i urzędnicy rosyjscy, niemieccy (w zaborze austriackim również czescy), ale również usuwani z metropolii Żydzi. W rezultacie zmieniło się oblicze narodowościowe ziem dawnej Rzeczypospolitej i na przykład na Wołyniu w połowie XIX wieku zrównała się liczba Polaków i Żydów (po 12 %)¹³. Również w odrodzonej Polsce, już po znacznej migracji ludności (odpływ Niemców i Rosjan), w świetle spisu z 1931 r. tylko 69,1 % ludności jako język ojczysty deklarowała polski, co zresztą odpowiadało sytuacji i w innych państwach powstałych w 1918 roku, jak w Czechosłowacji, gdzie było aż 23 % Niemców, 6 % Węgrów i 5 % innych narodowości (w tym Polaków i Rusinów)¹⁴.

Wymieszanie ludności o tak dużych różnicach językowych i wyznaniowych oczywiście rodziło konflikty jeszcze w czasie istnienia Rzeczypospolitej i często prowadziło do najokrutniejszych zbrodni, szczególnie dobrze udokumentowanych w okresie wystąpienia Iwana Gonty, gdy w małej Limiance hajdamacy «obwiesili razem na jednej szubienicy księdza, Żyda i psa, mając te trzy stworzenia za jeden gatunek»¹⁵. Była to jednak tylko zapowiedź późniejszych problemów, wiążących się również z nowymi napięciami na gruncie społecznym i politycznym, łączącymi się z rodzącymi się dopiero podziałami narodowymi¹⁶, podsycanymi przez zaborców, zwłaszcza przez Wiedeń, ale i Berlin, zmierzającymi do osłabienia żywiołu polskiego oraz do budzenia niechęci do dominacji Rosji (Niemcy wspierały odrodzenie litewskie a Austria ukraińskie). Czasem ta polityka zaborców prowadziła do wystąpień ludowych, kończących się rzezią szlachty polskiej, jak 1846 r. w czasie tzw. rabacji galicyjskiej, dokonanej przez polskich chłopów pod wodzą Jakuba Szeli¹⁷.

W obliczu walki z rusyfikacją i germanizacją te zmiany jednak właściwie nie były dostrzegane lub przynajmniej minimalizowane. Stąd jeszcze w czasie powstań narodowych w XIX wieku stronie polskiej wydawało się możliwe przywrócenie Rzeczypospolitej w dawnych, przedrozbiorowych granicach, czego zewnętrznym wyrazem stało się występowanie w powstaniu listopadowym pod dwupolowym godłem (Orzeł i Pogoń), przekształconym w czasie powstania styczniowego w trypolowe (Orzeł, Pogoń i Archanioł Michał), jako symbol połączenia głównych narodów dawnej Rzeczypospolitej i nawiązującego do unii hadziackiej z 1658 r.¹⁸ Co najważniejsze przy tym, że dla takiego programu – opartego na dążeniu do przywrócenia dawnego wielonarodowego państwa, łączącego swoich obywateli wokół hasła wolności, demokracji i tolerancji – zdołano zyskać dość szerokie poparcie, szczególnie w środowiskach artystów, mających największy wpływ na kształtowanie poglądów społeczeństwa. Program ten pozostał też – niejako siłą tradycji – obowiązujący dla głównych sił politycznych społeczeństwa polskiego aż do wybuchu wojny w 1914 r.

Drugi kierunek rozwiązania istniejących problemów narodowościowych i wyznaniowych w Europie Wschodniej wiązał się z propozycjami prezydenta Thomasa Woodrow Wilsona, przedstawionymi w jego kolejnych orędziach z 22 I 1917 i 8 I 1918 roku¹⁹. Pomijając może

¹² *Bystron J. S.*, *Nazwiska Polskie*, Lwów 1927, s. 158; *Kresa M.*, *Dziewiętnastowieczne antropoleksemie żydowskie i ich miejsce w procesie kształtowania się nazwiska żydowskiego na pograniczu Mazowsza i Podlasia (parafia Stoczek)*, «Poradnik Językowy» 2008, 2, s. 30.

¹³ *Encyklopedia Orgelbranda*, Warszawa 1884, t. XII, s. 230.

¹⁴ *Mały Rocznik Statystyczny 1933*, Warszawa 1933, s. 10.

¹⁵ *Kitowicz J.*, op. cit., s. 177. W rezultacie uzasadnione może być zdanie, że «[...] powstanie barskie utonęło w odmęcie hajdamaczyzny», *Konopczyński W.*, *Dzieje Polski nowożytnej*, t. II, 1648–1795, Warszawa 1936, s. 191. W mniejszym zakresie te konflikty narodowościowo-religijne zaznaczyły się w Wielkopolsce, gdzie przeciw konfederatom występowali niemieccy luteranie, zamieszkujący pograniczne miasteczka, co jednak przyczyniało się do tym szybszego uświadamiania swej polskości przez pozostałą ludność, *Szczygielski W.*, *Konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*, Warszawa 1970, s. 206–207.

¹⁶ *Kozik J.*, *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848*, Kraków 1973.

¹⁷ *Kieniewicz S.*, *Ruch chłopski w Galicji w 1846 r.*, Wrocław 1951.

¹⁸ *Russocki S.*, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej. Zarys dziejów*, Warszawa 1978.

¹⁹ *Mowy polityczne prezydenta W. Wilsona wygłoszone w sprawie wojny i pokoju od 22 stycznia do 4 lipca 1918*, wyd. Paryski A., Toledo (Ohio USA) [ok. 1918]; *Pannenkowa I.*, *Punkty Wilsona a Galicja Wschodnia*, Lwów 1919. Warto zauważyć, że w ocenie tej autorki widać nie tylko poparcie dla idei Wilsona, ale wręcz jej apologię.

pierwsze z nich, jako będące dopiero zapowiedzią przyjętych później rozwiązań, należy skupić się na propozycjach z 8 I 1918 r. W wygłoszonym wówczas orędziu Wilson aż w pięciu z czternastu punktów odniósł się do kwestii narodowościowych. Z nich w literaturze polskiej podkreśla się zwłaszcza punkt 13 o stworzeniu «niepodległego państwa polskiego na terytoriach zamieszkałych przez ludność bezsprzecznie polską, z wolnym dostępem do morza, niepodległością polityczną, gospodarczą, a integralność terytoriów tego państwa powinna być zagwarantowana przez konwencję międzynarodową». Jak widać o nie pojawiła się w nim kwestia rozwiązania problemów i konfliktów narodowościowych i wyznaniowych, narastających od XIX w. W rezultacie dla zrozumienia ducha tego orędzia konieczne jest odwołanie się do jego kolejnych punktów. Wśród nich istotne znaczenie miały: punkt 9 o «korekcie» granicy włoskiej «wzdłuż linii narodowościowej», punkt 10 o stworzeniu «możliwości autonomicznego rozwoju narodom» Austro-Węgier, punkt 11 o konieczności rozwoju stosunków państw bałkańskich w oparciu o «przyjacielskie porozumienia, uwzględniające linie podziału wspólnot i narodowości», punkt 12 o konieczności zapewnienia bezpieczeństwa, autonomii i suwerenności ludności imperium osmańskiego²⁰. Można jednak było też traktować te punkty orędzia Wilsona jako odniesienie się tylko do tych konkretnych problemów, bez konieczności przeniesienia na ziemie Rzeczypospolitej proponowanych tam rozwiązań, zwłaszcza konieczności ustalenia granic według linii kryterium narodowego (preferowanego przez Wilsona) lub tylko zapewnienia zamieszkującym je narodom autonomii i bezpieczeństwa.

W tej sytuacji dla określenia zalecanego przez Wilsona kierunku rozwiązań ważniejsze i bardziej przydatne stało się, często pomijane w literaturze, jego orędzie do Kongresu z 11 lutego 1918 r., w którym znalazły się kolejne zasady, o bardziej ogólnym, czy wręcz uniwersalnym charakterze, decydującym o ich znaczeniu²¹. Tu pierwszy punkt wskazywał na konieczność poszanowania sprawiedliwości, jako decydującej o możliwości utrzymania trwałego pokoju, czemu też miało sprzyjać dążenie do wspierania aspiracji narodowych, ale «bez wprowadzania nowych lub utrwalania dawnych żywiołów sporu i sprzeczności», co określał punkt 4. W punkcie 3 pojawiła się też zasada o konieczności rozwiązywania sporów terytorialnych «w interesie i dla dobra danej ludności, a nie jako część zwykłego dostosowania lub kompromisu roszczeń między rywalizującymi państwami». Szczególnie istotny był punkt 2, w którym pojawiła się zasada, że «Narody i prowincje nie mogą być przerzucane z jednego państwa do drugiego tak, jak gdyby były ruchomościami lub pionkami w grze i to nawet w tej wielkiej grze o równowagę sił, która po wsze czasy została zdyskredytowaną». Dopiero po uwzględnieniu tego lutowego wystąpienia można uznać, że propozycje Wilsona w niewielkim tylko stopniu odnosiły się do problemów narodowościowych na ziemiach Rzeczypospolitej i całkowicie pomijały kwestie wyznaniowe. W znacznym stopniu wynikało to bardzo nieokreślonego przebiegu przyszłych granic Polski, która miała powstać tylko «na terytoriach zamieszkałych przez ludność bezsprzecznie polską, z wolnym dostępem do morza», chociaż nawet sprawa dostępu do morza mogła być rozumiana w postaci nieskrępowanego handlu poprzez Niemcy. Wytyczne takich granic według zasad etnicznych nie było zresztą realne wobec skali wymieszania ludności.

Również dalekie od jednoznaczności było posługiwanie się przez Wilsona bardzo ogólnymi pojęciami: sprawiedliwość, wspieranie aspiracji narodowych, zapewnienie pokoju. Tylko w odniesieniu do Włoch wyraźnie sformułowana została zasada oparcia nowych granic na zasadzie narodowościowej, chociaż w praktyce oznaczało to włączenie do zwycięskiej Italii obszaru Górnej Adygi z przeważającą tam ludnością niemiecką. Odrzucona zaś przez niego została (11 II 1918) możliwość dokonywania czystek etnicznych poprzez przemieszczanie ludności. W sumie te propozycje Wilsona stanowiły tylko podstawę do rokowań pokojowych, do wprowadzenia nowych zasad stosunków międzynarodowych opartych na mediacji i systemie zbiorowego bezpieczeństwa²². Wystąpienia Wilsona zyskały jednak ogromną popularność i stały się podstawą

²⁰ Wędrowski J. R., *Stany Zjednoczone a odrodzenie Polski. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec sprawy polskiej i Polski w latach 1916–1919*, Warszawa-Kraków 1980, s. 69–70.

²¹ *Mowy polityczne prezydenta W. Wilsona ...*, s. 32–33.

²² Bartnicki A., *Traktat Wersalski (narodziny «systemu wersalsko-waszyngtońskiego»)*, Warszawa 1967.

polityki zagranicznej rodzących się państw, jak Polski, gdzie Rada Regencyjna już 7 października 1918 r. wydała odezwę, której głosiła:

«stajemy na podstawie ogólnych zasad pokojowych, głoszonych przez prezydenta Stanów Zjednoczonych, a obecnie przyjętych przez cały świat, jako podstawa do urządzenia nowego współżycia narodów. W stosunku do Polski zasady te prowadzą do utworzenia niepodległego państwa, obejmującego wszystkie ziemie polskie, z dostępem do morza, z polityczną i gospodarczą niezawisłością, jako też z terytorialną nienaruszalnością, co przez traktaty międzynarodowe zagwarantowane będzie»²³.

Orędzia Wilsona stały się również podstawą dyskusji na konferencji paryskiej, chociaż do wpływu na ostateczny kształt podjętych decyzji przyznawali się też pozostali przywódcy, zwłaszcza Lloyd George²⁴. W czasie tych dyskusji szczególną rolę odegrały naciski środowisk żydowskich, forsujące tezę o wyjątkowym antysemityzmie w Europie Wschodniej (również obciążali tym osobiście Romana Dmowskiego, kierującego polską delegacją)²⁵. Ostatecznie traktat wersalski zawarto 28 czerwca 1919 r. Tego też dnia podpisany został traktat z Polską, który regulował problem jej zachodniej granicy, ale nie określił granicy wschodniej, gdyż nadal liczone na upadek bolszewików i odbudowę białej Rosji²⁶. Dla interesujących nas problemów etnicznych znacznie większe znaczenie miał Traktat o Ochronie Mniejszości lub Wersalski Mały Traktat Dodatkowy, popularnie nazywany Małym Traktatem Wersalskim (podpisany również 28 VI 1919 r.), opracowany przez Komisję Państw Nowych i Ochrony Mniejszości (23 VI 1919 r.). Traktat ten mocarstwa Ententy narzuciły wszystkim «nowym» państwom i takim, «które znacznie się powiększyły» (Serbia), które powstały w wyniku załamania i rozpadu wielkich imperiów (Niemcy, Rosja, Austro-Węgry, Turcja). Pomimo licznych obiekcji wobec nierównego traktowania państw (podobnych zobowiązań nie musiały składać Niemcy) traktat ten został wkrótce ratyfikowany, a dokumenty ratyfikacyjne zostały złożone w Paryżu 10 stycznia 1920 r.²⁷

Mały Traktat Wersalski nie rozwiązał problemów narodowościowych i wyznaniowych w Europie Środkowej i Wschodniej, ponieważ nie zdołano wytyczyć powszechnie aprobowanych granic pomiędzy nowymi państwami. Nie wspierał też ambicji narodów pozbawionych własnych państw. W rezultacie zamiast rozwiązania problemów narodowościowych i wyznaniowych stał się raczej źródłem nowych, chociaż głównie dyplomatycznych, sporów na forum Ligi Narodów. Sprowadzał się bowiem do zagwarantowania równouprawnienia narodów zamieszkujących nowe państwa. Odtąd mniejszości miały one korzystać z pełni praw, ale przy braku ich poszanowania pozostawała jedynie możliwość odwołania się do Ligi Narodów i Trybunału Haskiego, za pośrednictwem członków Rady Ligi Narodów (art. 93). Wyjątkiem od tej reguły stała się społeczność żydowska, która w traktacie z Polską (podobnie zresztą jak w układach z pozostałymi młodymi państwami) uzyskała specjalne uprawnienia (aż w dwu artykułach: 10 i 11), łącznie z prawem do wolnego szabasu²⁸. Należy zaznaczyć, że Mały Traktat Wersalski, a zwłaszcza zasada o wykluczeniu możliwości przymusowego przemieszczania ludności, przedstawiona przez Wilsona (11 II 1918), od samego początku nie była przestrzegana. Jeszcze w 1919 r. (27 XI) doszło do zawarcia pomiędzy Bułgarią i Grecją układu pod niewinnym tytułem o «wzajemnej i swobodnej emigracji», zaś 30 I 1923 zawarty został traktat o przymusowych przesiedleniach ludności tureckiej i greckiej²⁹. Stanowiło to jawne odejście od zasad Wilsona i wyrażało dążenie do tworzenia państw jednolitych narodowo, nawet za cenę pogwałcenia wolności obywateli. Przyjętym ostatecznie

²³ Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1918 r., nr 12 poz. 23.

²⁴ Lloyd George, Dawid, Prawda o Traktacie Wersalskim, t. I, Warszawa [1938]; Taźbierski Z., Wystąpienia prezydenta Thomasa Woodrow Wilsona w sprawie polskiej, Olsztyn 1989.

²⁵ Sierpowski S., Narodziny systemu ochrony mniejszości, [w:] Traktat wersalski z perspektywy 70 lat, red. Violetta Sobczak, Przemysław Czajkowski, Warszawa 1989, s. 53.

²⁶ Traktat między Głównymi Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi a Polską, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r. (tekst jednolity: Dz.U. z 1920 r., Nr 110, poz. 728).

²⁷ Protokół złożenia ratyfikacji traktatu pokoju podpisanego w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r. [w:] Dz.U. 1920, nr 35, poz. 200, s. 274–276; Ratyfikacja Polski wraz z małym Traktatem przez Naczelnik Państwa 1 września 1919 na podstawie ustawy z 31 lipca 1919, [w:] Dz.U. 1920, nr 35, poz 199.

²⁸ Sierpowski S., Narodziny systemu ..., s. 68–69.

²⁹ Ibidem, s. 52.

rozwiązaniem systemu wersalskiego³⁰ stało się oparcie granic nowych państw na kryterium narodowym, chociaż udało się to zrealizować dzięki masowym przesiedleniom (przymusowym lub zalecanym) na terenach grecko-tureckich i grecko-bułgarskich.

W odniesieniu do obszarów dawnej Rzeczypospolitej, ograniczono się do formalnego zapewnienia ochrony mniejszości. Nie zapobiegło to powszechnemu stosowaniu polityki wynarodowienia, której efekty były szczególnie widoczne w mniejszych państwach, jak Czechosłowacja, czy zwłaszcza Litwa, gdzie dzięki reformie rolnej oraz konsekwentnej polityce władz doszło do bardzo szybkiej eliminacji żywołu polskiego, rosyjskiego i niemieckiego, zaś w czasie II wojny również do eksterminacji ludności żydowskiej³¹.

Na obszarach dawnej Rzeczypospolitej powstały nowe granice i nowe państwa, które stanęły prze wyborem właściwej drogi rozwiązywania problemów narodowych i wyznaniowych. Musiały one wybrać swoją drogę przełamania tych sprzeczności. Tradycyjne rozwiązanie, odwołujące się do czasów istnienia Rzeczypospolitej, wyrażał Józef Piłsudski, urodzony przecież na Żmudzi, czyli na obszarze rodzenia się litewskiego nacjonalizmu. Jego niewątpliwa znajomość tych problemów, przynajmniej na obszarze dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego³², pozwalała na wypracowanie koncepcji federacyjnej, dla której nie uzyskał jednak pełnego poparcia nawet po stronie polskiej. Jeszcze większą rezerwę wykazywały pozostałe narody zamieszkujące dawną Rzeczypospolitą. Istotne poparcie uzyskał jedynie ze strony ukraińskiej, głównie Semena Petlury (prezydenta Ukraińskiej Republiki Ludowej), wywodzącego się ze wschodniej Ukrainy³³. O wiele mniejsze znaczenie miało utworzenie Dywizji Litewsko-Białoruskiej (jako złożonej głównie z Polaków pod dowództwem gen. Wacława Iwaszkiewicza), czy dołączenie się do walki z bolszewikami wielonarodowej Ochotniczej Sprzymierzonej Armii pod dowództwem gen. Stanisława Bułak-Bałachowicza³⁴. Ze zdecydowaną wrogością do jego koncepcji odnieśli się Żydzi³⁵, Niemcy, Czesi oraz wielonarodowego pochodzenia komuniści. Drugi kierunek rozwiązań prezentował Roman Dmowski, dążący do realizacji programu inkorporacyjnego, czyli dostosowania obszaru kraju do możliwości asymilacji mniejszości narodowych i w rezultacie stworzenie państwa jednolitego narodo³⁶. W rezultacie stosunek do problemów narodościowych skutecznie podzielił tych czołowych polityków polskich³⁷. Niepowodzeniem zakończyły się też próby skupienia całego społeczeństwa wokół koncepcji «państwowej» i «obywatelskiej», zakładającej odrzucenie różnic narodowych (według czasem kwestionowanych danych ze spisu powszechnego z 1931 r.³⁸ Polacy

³⁰ Bartnicki A., op. cit.

³¹ W. Rezmer, Wojskowo-geograficzne położenie międzynarodowe Litwy, [w:] Studia i materiały do historii wojskowości, t. XLIV, Białystok 2007, s. 250–269; Tomkiewicz M., Zbrodnia w Ponarach 1941–1944, Warszawa 2008.

³² Garlicki A., Józef Piłsudski 1867–1935, Kraków 2008, s. 321.

³³ Przybylski A., Wojna polska 1918–1921, Warszawa 1930; Kutrzeba T., Wyprawa kijowska, Warszawa 1937; Kukiel M., Moja wojaczka na Ukrainie, wiosna 1920: dziennik oficera Sztabu Generalnego, oprac. Zuziak J. Warszawa 1995.

³⁴ Karpus Z., Łatyszczek O., Życiorys gen. Stanisława Bułak-Bałachowicza, «Białoruskie Zeszyty Historyczne», 1995, nr 2(4), s. 160–169.

³⁵ Po części wiązali się z rewolucją bolszewicką, państwami zaborczymi lub wręcz mieli marzyć o stworzeniu Judeopolonii, do czego wzywała propaganda niemiecka w czasie I wojny, stawiająca na osłabienie Rosji poprzez podniesienie kwestii żydowskiej, Jeske-Choiński T., Poznaj Żyda!, Warszawa 1912; Pipes R., Rewolucja Rosyjska, Warszawa 1994, s. 499–502; 521–526; Urbankowski B., Lenin odczarowany, «Nowe Państwo», maj 2017, s. 40–45. Obecnie częściej przypomina się o wkładzie wielu Żydów w walce o odzyskanie niepodległości przez Polskę, Kozłowski H., Restytucja mienia gmin wyznaniowych i organizacji żydowskich, [w:] Żydzi wschodniej Polski, seria II W blasku i cieniu historii, red. Ławski J., Olech B., Białystok 2014, s. 613.

³⁶ Dmowski R., Niemcy, Rosja i kwestia polska, Warszawa 1991; idem, Memoriał o terytorium państwa polskiego, [w:] idem, Wybór pism, Warszawa 1990, s. 226; Lewandowski J., Federalizm. Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego (XI 1918–IV 1920). Warszawa 1962; Koseski A., Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego, [w:] Myśl polityczna Józefa Piłsudskiego, Warszawa 2007, s. 145; Wysocki W., Piłsudski a idea federacyjna, [w:] Myśl polityczna Józefa Piłsudskiego, Warszawa 2007, s. 166–169; Ajnenkiel A., Od rządów ludowych do przewrotu majowego, Warszawa 1978.

³⁷ Molenda J., Próby osiągnięcia kompromisu między Romanem Dmowskim i Józefem Piłsudskim w sprawie węzłowych problemów odradzającego się państwa polskiego, «Dzieje Najnowsze», R. XIII, 1981, 1–2, s. 197–226.

³⁸ Siemakowicz M., Szkoły z białoruskim językiem nauczania na tle polityki władz polskich wobec ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej (od odzyskania niepodległości do zamachu majowego 1926 r.), «Białoruskie Zeszyty Historyczne», Nr 16, 2001 s. 69–105.

stanowili 65 %, Ukraińcy 16 %, Żydzi 10 %, Białorusini 6 %, Niemcy 3 %) i wyznaniowych (w 1931 r. było 60 % katolików, 12 % grekokatolików, 11 % prawosławnych, 10 % wyznania mojżeszowego, 4 % ewangelików, 1 % muzułmanów)³⁹.

W rezultacie kwestia stosunków narodowościowych i wyznaniowych pozostała nierozwiązana pomimo wysiłków władz⁴⁰, otwierając drogę do pogromów i ludobójstwa w czasie II wojny światowej, zakończonych masowymi przesiedleniami, mającymi otworzyć drogę do powstania państw narodowych. Czy jednak było warto ponosić tak masowe ofiary, skoro obecnie zaczął się proces niebywałej wędrowki ludów, prowadząc do wymieszania ludności na skalę nieznaną nawet Rzeczypospolitej i czasom międzywojennym?

REFERENCES

- Ajnenkiel, A. (1978). *Od rządów ludowych do przewrotu majowego*, Warszawa. [in Polish].
- Atamanenko, W. (2005). Zamoyscy i Ostrogscy : magnateria końca XVI – pierwszej połowy XVII w. *Zamojsko – Wołyńskie Zeszyty Muzealne*, III, 101–108. [in Polish].
- Bartnicki, A. (1967) *Traktat Wersalski (narodziny «systemu wersalsko-waszyngtońskiego»)*, Warszawa. [in Polish].
- Bystroń, J. S. (1927). *Nazwiska Polskie*. Lwów. [in Polish].
- Chałupczak, H., Browarek T. (2000). *Mniejszości narodowe w Polsce: 1918–1995*. Lublin. [in Polish].
- Chojnowski, A. (1979). *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Wrocław. [in Polish].
- Chwalba, A. (2014). *Samobójstwo Europy. Wielka Wojna 1914–1918*. Kraków. [in Polish].
- Czamańska, I. (2007). *Wiśniowieccy – monografia rodu*, Poznań: Wyd. Poznańskie. [in Polish].
- Czubiński, A. (1988). *Rewolucja Październikowa w Rosji i ruchy rewolucyjne w Europie lat 1917–1921*, Poznań. [in Polish].
- Dmowski, R. (1990). Memoriał o terytorium państwa polskiego. In (1990) *Wybór pism*, Warszawa. [in Polish].
- Dmowski, R. (1991). *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, Warszawa. [in Polish].
- (1918) *Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1918 r.*, 12, poz. 23. [in Polish].
- (1884) *Encyklopedia Orgelbranda*, Warszawa, t. XII. [in Polish].
- (2008) Garlicki, A. *Józef Piłsudski 1867–1935*. Kraków. [in Polish]
- Gomółka, K. (1994) *Między Polską a Rosją. Białoruś w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918–1922*. Warszawa. [in Polish].
- Górski, G., Salmonowicz S. (2001). *Historia ustrojów państw*, Warszawa. [in Polish].
- Jeske-Choiński, T. (1912). *Poznaj Żyda!*. Warszawa. [in Polish].
- Karpus, Z., Łatyszonek O. (1995) Życiorys gen. Stanisława Bułak-Balachowicza. *Białoruskie Zeszyty Historyczne – Belarusian Historical Notebooks*, 2(4), 160–169. [in Polish].
- Kiaupa, Z., Kiaupienė, J., Kuncevičius, A. (2007). *Historia Litwy. Od najdawniejszych czasów do 1795 roku*, Warszawa. [in Polish].
- Kieniewicz, S. (1951) *Ruch chłopski w Galicji w 1846 r.* Wrocław. [in Polish].
- Konopczyński, W. (1936) *Dzieje Polski nowożytnej* (II, 1648–1795). Warszawa. [in Polish].
- Konopczyński, W. Flemming Jan Jerzy. In *PSB*, t. VII, 35–36. [in Polish].
- Koseski, A. (2007). Polityka wschodnia Józefa Piłsudskiego. In *Mysł polityczna Józefa Piłsudskiego*. Warszawa [in Polish].
- Kotowski, A. (2002). *Polska polityka narodowościowa wobec mniejszości niemieckiej w latach 1919–1939*. Toruń. [in Polish].
- Kozik, J. (1973). *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848*. Kraków. [in Polish].
- Kozłowski, H. (2014). Restytucja mienia gmin wyznaniowych i organizacji żydowskich In *Żydzi wschodniej Polski*, seria II Ławski J., Olech B. (Ed.) *W blasku i cieniu historii*, 597–616. [in Polish].

³⁹ Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce: 1918–1995*, Lublin 2000.

⁴⁰ Srokowski K., *Sprawa narodowościowa na Kresach Wschodnich*, Kraków 1924; Chojnowski A., *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921 – 1939*, Wrocław 1979; Michowicz W., *Problemy mniejszości narodowych [w:] Polska Odrodzona 1918 –1939*, red. Tomicki J., Warszawa 1982, s. 341–346; Lossowski P., *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko – litewskie 1893–1939*, Warszawa 1985; Sierpowski S., *Mniejszości narodowe jako instrument polityki międzynarodowej 1919–1939*, Poznań 1986; Gomółka K., *Między Polską a Rosją. Białoruś w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918–1922*, Warszawa 1994; Matelski D., *Mniejszość niemiecka w Wielkopolsce w latach 1919–1939*, Poznań 1997; Kotowski A., *Polska polityka narodowościowa wobec mniejszości niemieckiej w latach 1919–1939*, Toruń 2002.

- Kresa, M. (2008). Dziewiętnastowieczne antropoleksemy żydowskie i ich miejsce w procesie kształtowania się nazwiska żydowskiego na pograniczu Mazowsza i Podlasia (parafia Stoczek). *Poradnik Językowy – Language Guide*, 2, 29–41. [in Polish].
- Kukiel, M. (1995). *Moja wojaczka na Ukrainie, wiosna 1920: dziennik oficera Sztabu Generalnego*, oprac. Zuziak J. Warszawa. [in Polish].
- Kutrzeba, T. (1937). *Wyprawa kijowska*, Warszawa. [in Polish].
- Leszczyński, A. (1989). Z dziejów Żydów Podlasia (1487–1795), *Studia Podlaskie – Podlasie studies*, II, 7–24. [in Polish].
- Lewandowski, J. (1962). *Federalizm. Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego (XI 1918 – IV 1920)*. Warszawa. [in Polish].
- Lloyd George, Dawid (1938). *Prawda o Traktacie Wersalskim*, t. I. Warszawa. [in Polish].
- Łossowski, P. (1985). *Po tej i tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko – litewskie 1893–1939*, Warszawa 1985. [in Polish].
- (1933) *Mały Rocznik Statystyczny 1933*, Warszawa. [in Polish].
- Matelski, D. (1997). *Mniejszość niemiecka w Wielkopolsce w latach 1919–1939*, Poznań. [in Polish].
- Michowicz, W. (1982). Problemy mniejszości narodowych. In Tomicki, J (Ed.). *Polska Odrodzona 1918–1939*. Warszawa, 341–346. [in Polish].
- Molenda, J. (1981). Próby osiągnięcia kompromisu między Romanem Dmowskim i Józefem Piłsudskim w sprawie węzłowych problemów odradzającego się państwa polskiego. *Dzieje Najnowsze*, R. XIII, 1–2, 197–226. [in Polish].
- (ok.1918) *Mowy polityczne prezydenta W. Wilsona wygłoszone w sprawie wojny i pokoju od 22 stycznia do 4 lipca 1918*, wyd. Paryski A., Toledo (Ohio USA). [in Polish].
- Olszewski, E., Szczygieł R. (1991). *Dzieje Włodawy*. Lublin-Włodawa. [in Polish].
- Pannenkowa, I. (1919). *Punkty Wilsona a Galicja Wschodnia*. Lwów. [in Polish].
- Parafianowicz, H. (2001). Woodrow Wilson i jego legenda w międzywojennej Polsce. *Dzieje Najnowsze*, R. XXXIII, 2001, 1, 59–70. [in Polish].
- Pipes, R. (1994). *Rewolucja Rosyjska*. Warszawa. [in Polish].
- Kopczyński M., Tygielski W. (Ed.). (2010). *Pod wspólnym niebem. Narody dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa. [in Polish].
- (1920) Protokół złożenia ratyfikacji traktatu pokoju podpisanego w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r. In *Dz.U.*, nr 35, poz. 200, s. 274–276. [in Polish].
- Przybylski A. (1930). *Wojna polska 1918–1921*. Warszawa. [in Polish].
- (1920). Ratyfikacja Polski wraz z małym Traktatem przez Naczelnik Państwa 1 września 1919 na podstawie ustawy z 31 lipca 1919. In *Dz.U.*, nr 35, poz. 199. [in Polish].
- Rosman, M. (2005). *Żydzi pańscy. Stosunki magnacko – żydowskie w Rzeczypospolitej XVIII wieku*, Warszawa. [in Polish].
- Russocki, S. (1978). *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej. Zarys dziejów*. Warszawa. [in Polish].
- Siemakowicz, M. (2001). Szkoły z białoruskim językiem nauczania na tle polityki władz polskich wobec ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej (od odzyskania niepodległości do zamachu majowego 1926 r.). *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, 16, 69–105. [in Polish].
- Sierpowski, S. (1986). *Mniejszości narodowe jako instrument polityki międzynarodowej 1919–1939*, Poznań. [in Polish].
- Sierpowski, S. (1989). Narodziny systemu ochrony mniejszości. In Sobczak Violetta, Czajkowski Przemysław (Ed.). *Traktat wersalski z perspektywy 70 lat*, Warszawa, 52–75. [in Polish].
- Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski W. (Ed.). (1884). *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. V. Warszawa, [in Polish].
- Srokowski, K. (1924). *Sprawa narodowościowa na Kresach Wschodnich*. Kraków. [in Polish].
- Szczygielski, W. (1970). *Konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*. Warszawa. [in Polish].
- Tażbierski, Z. (1989). *Wystąpienia prezydenta Thomasa Woodrow Wilsona w sprawie polskiej*, Olsztyn. [in Polish].
- Tomaszewski, J. (1985). *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa. [in Polish].
- Tomkiewicz, M. (2008). *Zbrodnia w Ponarach 1941–1944*. Warszawa. [in Polish].
- (1920). *Traktat między Głównymi Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonemi a Polską, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r.* In *Dz.U.*, 110, poz. 728. [in Polish].
- Urbankowski, B. (2017). Lenin odczarowany. *Nowe Państwo*, 40–45. [in Polish].
- Rezmer, W. (2007). Wojskowo-geograficzne położenie międzynarodowe Litwy. In *Studia i materiały do historii wojskowości*, t. XLIV. Białystok, 250–269. [in Polish].
- Wędrowski, J. R. (1980). *Stany Zjednoczone a odrodzenie Polski. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec sprawy polskiej i Polski w latach 1916–1919*, Warszawa-Kraków. [in Polish].
- Widacki, J. (1985). *Książę Jarema*. Katowice. [in Polish].
- Wildner-Nurek, I. (1994). Dzieje rezydencji międzyrzeckiej, *Rocznik Międzyrzecki*, t. XXVI, 108–124. [in Polish].
- Wysocki, W. (2007). Piłsudski a idea federacyjna In *Myśl polityczna Józefa Piłsudskiego*. Warszawa, 166–169. [in Polish].

Анджей СТРОЙНОВСЬКИЙ,
доктор габлітований, професор,
професор звичайний Університету
Яна Длугоша в Ченстохові,
Ченстохова, Польща,
e-mail: a.stroynowski@ajd.czyst.pl,
ORCID 0000-0002-4747-3636

ТРАДИЦІЯ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ І КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ НА ПАРИЗЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Кінець Першої світової війни відкрив проблему формування кордонів післявоєнної Європи. Найбільша проблема з'явилася в колишній Речі Посполитій. Саме там було найбільше змішання націй, мов та релігій і найважче було окреслити нові межі. Для вирішення цієї проблеми було два варіанти. Перший варіант представляють висловлювання президента Вудро Вільсона (від 1917 і 1918 рр.). Він передбачав створення нових держав на руїнах колишніх держав, кордони яких повинні були базуватися на етнічному критерії, без переселень населення (у Версалі це було дозволено при встановленні кордонів Туреччини). Релігійний фактор також не враховувався. Пропозиції Вільсона на Паризькій конференції були прийняті за основу для рішень, але було зроблено частковий відхід від етнічного критерію, що спричинило проблеми в майбутньому. Другий спосіб вирішення етнічних та релігійних проблем був обумовлений традицією Речі Посполитої. Він вимагав релігійної толерантності та можливості розвитку рідних мов. Кожен міг розмовляти своєю мовою, сповідувати свою релігію, але повинен був бути справжнім громадянином Польщі. Прихильником другого способу був Юзеф Пілсудський, якому вдалося досягти згоди навіть із Семеном Петлюрою, хоча не передбачалося створення спільної держави. Вільсонівську концепцію форсував Роман Дмовський, прагнучи створити кордони, які мали би забезпечити асиміляцію національних меншин. У результаті питання національних стосунків і визнання залишилися нерозв'язаними, не дивлячись на зусилля влади, відкриваючи шлях до погромів і геноциду часів II Світової війни, завершених масовими переселеннями, що мали відкрити дорогу до виникнення національних держав.

Ключові слова: Перша світова війна; Вудро Вільсон; Паризька конференція; Річ Посполита.

Andrzej STROYNOWSKI,
Doctor Habilitated, Professor,
Full Professor of the
Jan Długosz University in Czestochowa,
Częstochowa, Poland,
e-mail: a.stroynowski@ajd.czyst.pl,
ORCID 0000-0002-4747-3636

THE TRADITION OF THE MULTINATIONAL REPUBLIC AND THE CONCEPT OF NATION-STATE OF THE PARIS CONFERENCE

The final of World War I stimulated the problem of the formation of new borders in post-war Europe. The biggest issue that appeared during the Paris Peace Conference was the Polish cordons. There were several nations, languages, and religions, so, it was difficult to establish new boundaries. There were two options to solve this issue.

The first, proposed by President of the USA Woodrow Wilson (in 1917 and 1918), assumed the creation of new states on the ruins of the former empires, and the borders of these new states should be based on the criteria of ethnicity without any transmigration of the population (according to Versailles Treaty, this decision was realized while setting the borders of Turkey). The religious factor had not also been taken into account. The Paris Peace Conference adopted Wilson's proposition as a basis for resolution, but made the exclusions in some ethic cases, that led to the problems lately.

The second, based on the historical tradition of the Polish-Lithuanian Commonwealth, required religious tolerance and the possibility of the development of native languages. Every citizen should have the right to speak own language, practice own religion, but had to be a loyal citizen of Poland. Józef Piłsudski was an advocate of this approach. He managed to sign an agreement with Semen Petlura, but it did not imply the creation of a common state. Wilson's proposition was supported by Roman Dmowski, who was eager to create the most suitable borders for the assimilation of national minorities.

Key words: World War I; Woodrow Wilson; Paris Peace Conference; Republic of Poland.

Рецензенти: **Міколайчик М.**, д-р іст. наук, професор;
Морозова О., канд. іст. наук, доцент.